

Občutki, pojmi in relativizem

MATJAŽ POTRČ

Nekaj besed bom namenil tezi o razlikovanju med občutki in zaznavanjem. O relativizmu bom, neposredno gledano, bolj malo povedal. Vseeno pa je relativizem bistvena sestavina moje razprave saj, kot zadeve razumem, prav relativizem nastopa kot bistveni kandidat za mehanizem, ki poveže občutke in pojme. Tako naj bi enotni kognitivni mehanizem predstavljal skupno podlago procesov, ki sicer nastopajo na različnih ravneh.

Še preden stvari združimo, je koristno, da jih lepo razlikujemo. V literaturi je teza o razlikovanju med občutki in zaznavanjem dokaj običajna. Občutki so razumljeni kot predpogoj ali podlaga zaznavanja. Če naj organizem nekaj zazna, potem lahko trdimo, da so občutki pri tem nujni ali pa zopet zadostni pogoj. Občutki so tisto, kar je bolj potanko ali podrobno od zaznave. Ko vidno zaznavam mačko, je moja zaznava pač mačka. Občutke pa običajno razumemo kot podlago zaznave informacije. Tako naj bi bila barva in robovi podlaga zaznavanju mačke. Barva in robovi sta informacija s strani občutkov. Informacija o mački pa nastopa na ravni zaznavanja. V tem primeru bi bili občutki nujni pogoj zaznave. Ni pa izključeno, da nekdo razume občutke tudi kot zadostni pogoj zaznave. To bi bilo v primeru, ko bi nekdo trdil, da je mačka zgolj sestav barvnih lis, kot je s tem na impresionistični sliki. Vendar pa si kaj lahko zamislimo tudi ugovor, ki trdi, da je zaznavanje mačke na tej sliki odvisno od oblike mačke kot celote, od njenega Gestalta, ne pa od posamičnih točk oziroma občutkov, ki zaznavo sestavljajo. Možno pa je še eno stališče. In sicer, da občutki sploh niso pomembni za zaznavo. O tem bom še govoril. Trenutno je dovolj, če si zapomnimo, da so občutki nekaj takega kot podlage zaznav, na primer barvne packe, ko imamo opraviti z zaznavo rjave mačke. Sama mačka pa sodi k pravi, polni zaznavi. Ker obstaja med zaznavo in pojmovnim dojetjem določena bližina, ni preveč nenavadno, da so razlike med občutki in zaznavo predstavljali tudi kot razliko med občutki in pojmi.

Širše gledano, lahko razumemo tezi o razliki med občutki in pojmi tudi kot tezo o razliki med dvema vrstama spoznavanja:¹⁾ med čutnim in pojmovnim spoznavanjem. Seveda je tudi to razlikovanje vprašljivo. Nekdo bi namreč lahko trdil, da je spoznavnost v temelju ena sama in da ni primerno tako načelno ločiti nečesa, kar lahko obravnavamo kvečjemu kot njene podzvrsti.

1. Spoznavo lahko s tujko označimo tudi kot kognicijo. Kognitivne znanosti bi tako bile znanosti o spoznanju.

Vendar v prvem približku lahko velja za poglavitno zamisel, da obstajata dve ravni spoznavne predelave, od katerih je prva predpojmovna, druga pa je z vso pravico pojmovna. Kako velja razumeti razliko med občutki in zaznavanjem, bo postalo, kot upam, jasno iz nadaljnjih izvajanj.

Da bi slednje čimbolj sistematično uvedli, ne bo napak, da pričnemo z razpravo o mišljenju, kako ni treba razlikovati posebne ravni občutkov.

Eno izmed mnenj je, da ni treba razlikovati med občutki in zaznavo oziroma med občutki in pojmovnim dojetjem, enostavno ker ni treba razlikovati posebne ravni občutkov. Občutki glede na to mnenje ne bi bili nič realnega, pač pa zgolj konstrukti, katere predpostavljamo pri tistem, kar je edino realno, namreč pri polnem (pojmovnem) zaznavanju.

Takšno mnenje je bilo mogoče zaslediti v šestdesetih letih, ko je imela velik pomen tako imenovana novodobna psihologija. Slednja je čez mero in zlasti poudarjala prispevek višjega spoznavanja pri zaznavanju. Tako naj bi bila zaznava mačke odvisna predvsem od mojega zavestnega dojetja s pomočjo zbira popolnih pojmovnih podatkov - da pač gre za mačko. Pri teh popolnih pojmovnih podatkih naj bi praktično gledano raven občutkov ne imela nikakršne vloge.

Če si ogledamo argumente v prid stališču, da psihologu (in zatorej tudi filozofu) ni treba upoštevati občutkov, lahko opazimo naslednji trditvi:²⁾

1. Nikoli nimamo opravka za osamljenim občutkom, ampak s hkratnimi informacijami iz več čutnih polj. Dražljaji občutkov nastopajo v medsebojni povezanosti in jih zategadelj ni mogoče osamiti.

2. Draženje čutil se vselej dogaja v določenih duševnih okoliščinah. Dražljaj je usmerjen k bitju, ki ima neke izkušnje in prepričanja, katerih ne more izničiti. Povsem nemogoče je narediti občutek, ki bi bil enostavna posledica nekega dražljaja. V tem smislu beseda občutek ne bi ustrezala nobenemu resničnemu pojavu, do katerega lahko pride bodisi zavest ali pa opazovanje odzivov.

Glede na to, da imamo opravka z najbolj odločnim skepticizmom do občutkov, si velja ti dve točki posebej ogledati. Zanimivo je, da tudi ta, tako korenita kritika ne zanika obstoja občutkov kot takih, ampak govori o nemožnosti, da bi izolirali posamični občutek. Obrnimo se torej k premisleku zgornjih dveh točk.

ad 1. Kot sem dejal, je prva trditev, da nikoli nimamo opravka z enim osamljenim občutkom, ampak da občutki vselej nastopajo istočasno v več občutkovnih načinih. Mislim, da je ta kritika že v začetku zgrešila svojo ost. Po moje ni nikogar, ki bi želel trditi, da občutki nastopajo posamično. Kar ljudje skušajo trditi, je nekaj drugega. In sicer, da je koristno občutke **metodološko** osamiti, da bi pač vedeli, kateri so gradniki našega zaznavanja. To seveda še zdaleč ne pomeni trditve, da nastopajo občutki posamič, na primer, da bi jaz zaznal zgolj posamično točkico rjave barve, ne da bi zaznal česar koli drugega. Vsekakor pa zgornji ugovor ne pomeni zanikanja obstoja občutkov, do česar je skušal priti naš kritik.

ad 2. Druga trditev skuša zagovorniku občutkov podtakniti trditev, da mora le-ta zanikati realnost višjega zaznavnega ali pojmovnega dojetja, če želi zagovarjati realnost občutkov. Vendar pa se mi zdi takšna trditev non sequitur. V kolikor vztrajam, da občutki obstajajo, mi zavoljo tega še ni treba zanikati obstoja višjega zaznavanja in

2. Navajam po Marko Polič: Poglavja iz zaznavanja, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 1989, str. 12.

pojmovne predelave podatkov pri organizmu. Zagovorniku obstoja občutkov ni treba zanikati dejstva, da ima občutke običajno na razpolago bitnost, ki ima hkrati na razpolago tudi višje zaznavanje. Tak zagovornik bo običajno ravno trdil, da so občutki v podporo polnemu spoznavnemu ali pojmovnemu zaznavanju, kakršno se pač dogaja na drugi ravni. Naslednja trditev v tem sklopu je, da ni nikakršnega občutka, ki bi bil zgolj enostavna posledica določenega dražljaja. Zopet ne vidim potrebe, da bi moral nekdo, ki zagovarja realnost občutkov, zagovarjati stališče, po katerem so občutki enostavne posledice sebi prirejenih dražljajev. Ta trditev naj bi enostavno pomenila da občutki, v kolikor že obstajajo, običajno niso vzpodbujeni z višjimi spoznavnimi oziroma pojmovnimi informacijami, ki jih ima na razpolago organizem. Ta trditev pa ne pomeni nič drugega kot to, da ima organizem na razpolago različne načine za predelavo informacij, različne obdelovalce informacij, ki jih lahko funkcionalno opredelimo in katerim običajno pravimo moduli. Tako naj bi na primer pri branju oziroma integraciji teksta obstajali različni moduli za predelavo informacij, tako za prepoznavanje različnih črk, za integracijo temeljnih semantičnih podatkov. Ne glede na to, da obstajajo različne teze o večji ali manjši povezanosti modulov z višjimi spoznavnimi procesi oziroma teze o večji ali manjši neodvisnosti modulov, pa obstaja tudi splošno strinjanje, da module na tak ali drugačen način moramo predpostaviti. Pri preučevanju spodnje ravni gledanja tako na primer docela enoznačno velja, da so čutne modularne obdelave podatkov nekaj, kar mora predpostaviti vsaka ustreza teorija. Najboljši modeli gledanja, tako oni, ki ga je zasnoval Marr s sodelavci, predpostavljajo obstoj neodvisnih občutkov. Pri tem pa ti modeli nikakor ne zanikajo poznejših spoznavnih in pojmovno vplivnih procesov, tako 2 1/2 D skice in trodimenzionalne obdelave podatkov pri modelu gledanja. Tako je v naših najboljših modelih, ki jih imamo na voljo potrjeno, da so občutki enostavne posledice svojih dražljajev, vsaj na določeni ravni preučevanja. Ta raven pa je zelo pomembna, ključna za razumevanje celotnega zaznavnega procesa. Vsaj tako trdi Marrov model. Končna trditev je, da beseda občutek ne bi ustrezala nobenemu realnemu pojavu, do katerega lahko pride zavest ali pa opazovanje odzivov. Spet se mi zdi, da je tudi to sklepanje na dokaj trhljih predpostavkah. Naj se najprej ustavim pri tistem delu gornje trditve, ki pravi, da do občutkov opazovanje odzivov ne more priti. Ta trditev je v neposrednem nasprotju s samo možnostjo sodobne psihologije kot eksperimentalne znanosti in kaže že kar čudno nepoznavanje njene metodologije. Vsi psihologi in še posebej eksperimentatorji vedo, da je ravno zavest in zatorej višje spoznanje tisto področje, ki je dokaj neraziskano. Zatorej se mi ravno za področje višje zavesti zdi, kako zanjo velja, da do nje nikakor zanesljivo ne moremo priti, vsaj ne zanesljivo v eksperimentalnem smislu. Tipično so se za preučevanje višjega spoznanja in zavesti v zadnjem času uveljavile hevristične metodologije, torej metodologije takozvanega umazanega sklepanja. Na drugi strani pa vsakdo ve, da se velika večina sodobne psihologije ubada prav s preučevanjem odzivov, ki so značilni za občutke. Tipična raven eksperimentiranja je raven občutkov, kjer odzivne rezultate merimo v milisekundah. In ravno tu imamo ne le najboljše eksperimentalne rezultate v psihologiji, ampak se je na tem področju psihologija kot sodobna eksperimentalna znanost tudi začela. Tako sodobna psihologija od prejšnjega stoletja dalje gradi ravno na preučevanju občutkov. Prvi del zgornje trditve je, da občutek ni nič tako realnega, do česar bi lahko prišla zavest. Zopet je vprašanje, kaj s tem mislimo z zavestjo. Na vsak način so psihologi doslej že marsikaj povedali o občutkih, in to vsekakor predpostavlja, da je njihova in naša zavest imela dostop do občutkov. Z zgornjo trditvijo pa je po vsej verjetnosti mišljeno nekaj

drugega, in sicer, da tedaj, ko jaz zaznavam mačko kot Gestalt, moja zavest nima dostopa do robov in barvnih lis, ki so v podlagi zaznavanja mačke. Ta trditev pa je zelo vprašljiva, kajti, da bi zaznal mačko, moram na nek način vsekakor prej zaznati robove in barvne odtenke, vsaj tako se zdi. Na ta način mi morajo biti informacije o občutkih vsekakor dostopne, da bi sploh lahko zaznal Gestalt. Zato naša zavest vsekakor ima nekakšen dostop do občutkov. In sicer na modularni način. Ta ugovor bi zadoščal, če bi z zavestjo menili celoto zaznavanja in občutkov. Vendar pa je res, da tega običajno ne počnemo. Res je, da so občutki dostopni zlasti našemu modularnemu, ne pa višjemu zaznavanju. Na drugi strani pa naša doslejšnja razprava vsekakor zelo trdno predpostavlja obstoj občutkov. Začetni ugovor pa je bil usmerjen prav na to točko, in sicer, da občutkom ni treba pripisati realnega obstoja. Morda je bilo s tem mišljeno, da so občutki zgolj fikcije, nekaj takšnega, kar enostavno predpostavimo zavoljo boljšega zdravorazumskega razmišljanja, ni pa s tem rečeno, da bi temu še kaj ustrezalo. Na to odvrčam, da je takšno razmišljanje docela neustrezno glede na zgornje predpostavke. Predvsem je nezdržljivo z našim predhodnim spoznanjem, da občutki niso nekaj zdravorazumskega, ampak so zlasti neke vrste teoretski konstrukt, kar je pač izhajalo iz zgornjega ugovora realnosti občutkov. Če naj zdravi razum predstavi kaj fiktivnega, potem so to prej popolno integrirane zaznave.

Čas je, da se še enkrat ozremo na oba ugovora obstoju občutkov. Ugovora merita predvsem na to, da o posamičnih občutkih ne moremo govoriti oziroma zopet, da, upoštevaje celotno dojemanje organizma, ne moremo govoriti o atomarnih občutkih, ki ne bi bili povezani še z drugimi načini občutkov in s celotnim, predvsem višjim zaznavanjem organizma. Naša razprava je pokazala, da na vsak način tako ni spodbil celotno občutkov, saj temelji ugovor zlasti na neatomarnosti občutkov in na njihovi holistični povezanosti, pa zopet na njihovi povezanosti z višjim pojmovnim zaznavanjem. Niti poudarjanje holističnega vidika občutkov, zopet pa tudi ne povezanost občutkov z višjo zaznavno integracijo pa ne pomenita odprave občutkov. Končno ni nihče želel govoriti o občutkih kot nečemu, kar bi bilo docela neodvisno od organizma v celoti. Pač pa so zlasti psihologi ves čas poudarjali potrebo, da se metodološko osamosvoji preučevanje občutkov. Zgolj metodološka osamosvojitve pa ne pomeni, da občutki ne bi realno obstajali. Saj če anatom govori o roki, je res, da je roka del telesa, vendar če pri tem trenutno metodološko abstrahira od ostalega telesa, ko pač govori o roki, s tem še ni rečeno, da mora nekdo, ki zagovarja celoto telesa, predpostaviti, kako roka ne obstaja. Sodobna psihologija se je na podoben način v glavnem ukvarjala in se ukvarja s preučevanjem senzorne ravni doživljanja, torej z občutki.

Vsa naša razprava nam kaže, da je v nasprotju z začetnim ugovorom treba razlikovati posebno raven občutkov in da je to ravno tisto, kar počne sodobna psihologija kot eksperimentalna znanost. Zato je docela nerazumljivo, kako more psiholog trditi, da ni treba razlikovati posebnega sloja doživljanja občutkov.

Kljub temu, da smo dokazali nevzdržnost mnenja, kako občutki niso pomembni, ali pa celo mnenja, da občutki ne obstajajo, pa se zdi, da ima zgornja trditev vendarle določeno podlago. Kot je mogoče videti, je ta temelj najprej v splošni usmerjenosti takozvane novodobne psihologije, ki je poudarjala pomembnost višjih spoznavnih procesov oziroma takozvane teoretske podgrajenosti zaznavanja. Temeljna trditev tod naj bi bila, da je naše zaznavanje podgrajeno s tem, kar sicer imamo kot svojo teorijo v zvezi z zadevami, ki jih zaznavamo. Ta odvisnost zaznavanja od teorije je eden temeljev realizma, saj je njena trditev zlasti, da je zaznavanje, kot smo dejali, odvisno od ozadne

vednosti, ki je mimogrede rečeno seveda koherenčna in ne atomarna. V kolikor pa je zaznavanje odvisno od ozadnih vednosti, moramo upoštevati, da se teorije pri ljudeh v času in prostoru, pa tudi glede na specializacijo zelo spreminjajo. Primer bi bil, da mačko različno zaznavamo mi, ki jo imamo za vretenčarja, domačo žival ter praljudje, ki je bila za njih mačka divja žival. Spet različno jo zaznava neko afriško pleme, za katerega je mačka totemska žival. In končno je docela drugače zaznava specialist, ki se zanima za mačke in ima o njih precejšnjo zalogo vedenja, ter na primer jaz, ki o mačkah nimam kaj dosti več od povprečnega pojma. V nasprotju z vsemi temi trditvami o relativnosti zaznavanja nastopajo trditve o modularnosti zaznavanja: glede na slednjo tezo, naj bi zaznava ne bila, ali pa vsaj ne bi bila v bistveni meri odvisna od ozadnih teorij. Kljub temu, da bi imel tod dobro izhodišče za nadaljnjo razpravo na to temo, pa bom o relativizmu bolj udarno, a skrajno posredno govoril pozneje, ko se bom ozrl na zanesljive spoznavne mehanizme. Potem ko sem napravil ta ovinek, bi želel pogledati še en razlog, zakaj bi lahko nekdo trdil, da občutki ne obstajajo. Videli smo, da v psihologiji to nima druge podlage kot pristajanje na preveč poudarjeno razumevanje takozvane novodobne psihologije, ki je velik pomen pripisala višji ozadni vednosti pri zaznavanju. Pri tem seveda ni upravičena poteza, glede na katero je treba odpraviti občutke. Nekdo obenem lahko docela ustrezno zagovarja hkratni obstoj višjega zaznavanja in občutkov.

Zgornji razlogi za zapostavljanje občutkov se niso izkazali kot preveč zanimivi. Zato velja upoštevati še en po moje veliko pomembnejši razlog zapostavljanja pomena občutkov v sodobni psihologiji in filozofiji psihologije. Ta razlog je **simbolni računalniški model duha**.³⁾ Naj zato nekaj besed posvetim temu modelu. Kot vem, je klasični računalnik dejansko prvi model duha, saj je omogočil simulacijo nekaterih bistvenih lastnosti duha. Poleg tega je kot prvi model duha omogočil nadaljnjo graditev bolj izpopolnjenih modelov.

Mene bodo tod zlasti zanimali razlogi, čemu je klasični model duha zapostavil občutke. To vprašanje vsekakor ni odvečno, saj v kolikor priznavamo, da občutki obstajajo, moramo tudi priznati, da na ta ali oni način občutki sodijo med sestavine našega duha oziroma jih lahko skupaj z našim duhom tudi pojasnimo.

Glavni razlog, da je klasični računalniški model duha zapostavil občutke, je v dejstvu, da je ta model usmerjen na predelavo simbolnih podatkov. Ti simbolni podatki pa so kodirani propozicionalno. Kar pomeni, da klasičnega računalnika ne zanima, kako je sestavljen simbol "mačka", ko ga prepozna. Ne zanima ga, da imamo v tem primeru med drugim fonema "m" in "k", ki se razlikujeta od fonemov "n" in "h". Klasični računalnik zanima celotni simbol, in sicer, kot že rečeno, ta simbol ga zanima kot propozicionalni simbol, to pa pomeni, da "mačka" pomeni v tem primeru nekaj takega kot propozicijo, kot stavek "To je mačka". Simboli so torej razumljeni kot propozicije, kot stavki. In lastnost takšnega simbolnega računalniškega modela je, da preračunava nad simboli. Preračunavanje nad simboli pa ima med drugim pri tem modelu celo posledice, da ga načeloma ne zanima vsebina simbolov, nad katerimi preračunava, ampak zgolj njihova oblika. Tako je za simbolni računalniški model pomembno, da je simbol "mačka" po svoji obliki, in zgolj po obliki, različen od simbola "tačka". Prav tako kot je različen od simbola "helikopter". Nad simboli potekajo preračunavanja, ki so preračunavanja glede na temeljna sintaktična pravila pri stavčni logiki. Eno takšnih pravil je denimo Modus

3. O modelih duha pišem v članku s prav takim naslovom. Tam obširno govorim o tem, kaj naj bi bil duh in kaj model, potem pa naštejemo nekaj značilnosti klasičnega simbolnega računalnika kot pravega modela duha ter njegovo predlagano izboljšanje s pomočjo sedanjih modelov nevronske mreže.

Ponens, ki omogoča sklepanje $P, P \rightarrow Q \vdash Q$ pri tem je, kot rečeno, docela nepomembno, kaj se pojavlja na mestu P ali Q. Edino, kar je pomembno je, da je oblika določenega simbola, denimo Q, pri vseh svojih nastopih enaka. Izkazalo se je, da je zavoljo različnih razlogov v nasprotju s tem modelom treba upoštevati tudi tisto informacijo, ki se pojavlja pod simbolno ravnijo, na ravni občutkov. Tako je pomembna v zgornjem primeru informacija o fonemih, poleg tega pa tudi informacija kodiranja, kjer nastopajo določene bližine pod simbolno ravnijo, ki pa so zelo pomembne za naše skladiščenje simbolov. Mi vsekakor bolj skupaj kodiramo "mačko" in "psa" in "tačko", kot pa vse prej omenjeno in "helikopter". Tudi učimo se na tak način (tod govorim zlasti o učenju v psihološkem smislu). Načina tega kodiranja pa ne moremo pojasniti brez informacije, ki je na bolj tesen način povezana z občutki.

Šele sedanjí konekcionistični računalniški modeli v večji meri upoštevajo podsimbolne sestavine informacije, katero predeluje naš duh. Na ta način pa ti modeli v veliki meri usmerjajo na občutke, bodisi na foneme, robove ali barvne lise. Zanimivo je, da je usmeritev pozornosti na občutke omogočila konekcionističnim modelom oziroma modelom nevralnih mrež, kot jim pravimo, večjo ustreznost kot modelom duha, pri vrsti smotrov, ki jim klasični simbolni računalniki niso bili kos, tako pri simulaciji gibanja v prostoru, prepoznavanja vidnih scen, in podobno. Vse to je bilo mogoče zato, ker so modeli nevronske mreže dosti bližje dejanski zgradbi naših procesorjev informacije, namreč možganom. Če pa je tako, potem lahko upravičeno sklepamo, da je velika večina obdelave informacij v možganih posvečena ravno predelavi informacije, povezane z občutki, naj si bo slušnimi, vizualnimi ali pa zopet kakšnimi drugimi.

Če naj sklenem: simbolni računalniški model duha je predstavljal enega bistvenih razlogov, da psihologi, pa tudi filozofi niso upoštevali občutkov in so jih zanemarjali, v prid zgolj simbolnim informacijam. Sedaj nastopajoči konekcionistični modeli duha so večjo bližino svojemu predmetu, namreč človeškemu možganom, dosegli ravno na način, da so v večji meri upoštevali raven občutkov.

To pomeni, da so občutki pomemben del naše informacije nasploh. Obenem pa to stališče nima posledice, da bi morali zanikati sorazmerno samostojnost informacije na simbolni ravni. Upoštevanje občutkov je pomembno že zato, ker nam pomaga izboljšati naš model: nimamo več opravka zgolj z eno obliko informacije, s simbolno, ampak obenem tudi s podsimbolno, z informacijo, ki je značilna za naše občutke.

Doslej smo dovolj časa posvetili predstavitvi in kritiki teze, da ni treba razlikovati posebne ravni občutkov. Torej morajo obstajati stališča, da je **razlika med občutki ter med zaznavanjem**, oziroma polno spoznavno ravnijo, pomembna.

Ogledal si bom dve različni stališči v tej smeri. Prvo stališče, ki razlikuje občutke in polno spoznavno zaznavno informacijo, razume raven občutkov kot informacijo o predmetih, zaznavanje pa kot informacijo o dejstvih. Drugo stališče razume raven občutkov kot čisto registracijo fizikalnega dražljaja, zaznavanje pa kot mehanizem višjega spoznavnega razvrščanja.

Ko ju bom predstavil, bom trdil, da sta obe stališči napačni.

1. Občutki so dojetje predmetov, raven zaznavanja pa zaznava dejstva⁴⁾

Glede na eno stališče moramo občutke razumeti kot dojetje predmetov, dočim se zaznavanje usmerja na dejstva. Dojetje predmetov še ne bi pomenilo polnega

4. Takšno stališče zagovarja Dretske.

spoznavnega dojemanja opazovanega dejstva. Bilo bi zgolj dojemanje golih predmetov. Tako bi bila informacija s strani občutkov o mački zgolj informacija o mački kot predmetu, ne da bi tisti, ki zaznava, vedel, da je ta predmet mačka. Na drugi strani pa bi spoznavna zaznavna informacija o mački imela za posledico, da tisti, ki zaznava, dojame dejstvo, kako se pred njim nahaja mačka. Tako bi bila zaznavna informacija o mački povezana z vednostjo o dejstvu, da je tamle mačka, torej z vednostjo onega, ki zaznava.

2. Občutki so gola registracija fizikalnega dražljaja (in njegovih sprememb)⁵⁾, nad katerim izbira zaznavanje.

Obstaja še ena interpretacija občutkov in zaznavanja v še eni teoriji, ki gradi na razlikovanju med občutki in zaznavanjem in katera potemtakem uvaja v razlago občutke.

Ta interpretacija obravnava občutke kot golo registracijo okolnih fizikalnih dražljajev in seveda sprememb pri fizikalni intenzivnosti teh dražljajev na ravni občutkov. Glede na to stališče so občutki oziroma še boljše povedano, rezultati občutnih vtisov najboljše predstavljeni kot registracija fizikalno opisljive razporeditve točk na barvnem zaslonu monitorja pri računalniku ali zaslonu pri televizijskem sprejemniku.

Če želimo ustrezno razumeti predlagano sliko, je pomembno, da dojamemo, kako na tej ravni ni dopuščeno prav nikakršno zaznavno izbiranje. Razloge za takšno zahtevo bom pojasnil pozneje. Na drugi strani je pomembno, da pride do takšne pasivne registracije občutkov, ker je to lahko osnova, na podlagi katere se izvajajo zaznavne izbire. Glede na to zadnjo sliko bi informacija s strani občutkov privedla do nečesa podobnega, kot je razporeditev točk. Na tej podlagi s strani občutkov lahko sedaj pride do zaznavne izbire mačke.

Vprašanje nadaljnje izbire in razlage je, kaj bomo vzeli kot predvsem dejavno pri zaznavni izbiri. Glede na eno interpretacijo (Edmond Wright) izvaja svoj vpliv na zaznavno kategorizacijo sestavina družbenega vzajemnega delovanja. Slednja izbira zaznavno informacijo na nespoznavnem temelju občutkov.⁶⁾

Ko sem na kratko predstavil dve stališči, ki poudarjata pomembnost občutkov, ju bom skušal kritično oceniti.

ad 1. Ravni občutkov običajno ne pripada vloga zaznavanja predmetov.

Vendarle pa obstaja način, kako lahko sklepamo v prid takšnega stališča. Najbolj izdelan model vidnega zaznavanja, Marrov model, imenuje zaznavanje celotni potek od modularne obdelave podatkov vse do registracije fizikalnih dražljajev, pa do njihove predelave v 2 1/2 dimenzionalno skico, vključujoč seveda takšne zadeve, kakršna je informacija o robovih. Glede na takšno stališče bi meja med občutki in pojmovnim zaznavanjem potekala na istem mestu, kjer se konča dvo in pol dimenzionalna skica in

5. Kot pri fizikalno opisljivemu zaslonu računalnika ali televizije. Predstavnik takšne teorije je Edmond Wright.

6. Naj zgolj na kratko pojasnim kategorizacijo in nespoznavnost.

Kategorizacija skuša odgovoriti na vprašanje, kako organizmi uvrščajo primerke kot člane pojmov ali razredov, pod katere slednji spadajo. Tod gre za vprašanje, kako prepoznam primerke mačke kot mačko, na primer pri vizualni zaznavi.

Nespoznavna ali neepistemična raven je tista raven, kjer ne delujejo procesi, pomembni za spoznanje. Tako je spodnja raven obdelave podatkov pri vizualnem zaznavanju nespoznavna. Namreč raven, kjer imamo opravka z zaznavanjem robov, tekstur in informacij o barvnih točkah.

kjer pride do vključitve dodatne informacije iz spomina. Temu pa je zopet mogoče ugovarjati. Marr namreč razume pod zaznavanjem, kot smo dejali, celotni obseg zaznavanja, in sicer tako tisto zaznavanje, ki mu običajno pravimo na občutke vezano zaznavanje, kot tudi pojmovno, višje spoznavno zaznavanje. To pa bi, kot se zdi na prvi pogled, pomenilo, da Marrov model ne upošteva razlike med občutki in višjim spoznavnim zaznavanjem. In lahko bi se našel kdo, ki bi na tej podlagi in na temelju prejšnjih izvajanj sklepal, da Marrov model ne upošteva občutkov. Vendar pa bi bilo to docela zgrešeno. Marrov model res do določene ravni lahko razumemo kot da ne upošteva razlike med občutki in višjim spoznavnim pojmovnim zaznavanjem. Vendar pa je položaj sedaj obraten od onega, s katerim smo imeli opravka v prejšnjem delu spisa. Marrov model namreč temelji na tem, da je treba videnje analizirati od spodaj navzgor, to pa pomeni, da je treba začeti s podatki na ravni občutkov. Zato bi prej lahko dejali, da Marrov računalniški model gledanja gradi izključno na občutkih, kar je razumljivo, saj izhaja iz stališča od spodaj navzgor, kar je bilo nasploh v tradiciji zanemarjeno področje.

Sedaj pa naj nekaj besed namenim še osrednjemu vprašanju razlikovanja med občutki in zaznavo. Usmeril se bom na pristop, ki razume raven občutkov kot tisto, ki nudi informacijo o predmetih in ki razume zaznavno raven kot tisto, ki nudi informacijo o dejstvih. Vendar imam kritično pripombo. Običajno občutkom ne pripada vloga zaznavanja predmetov (v nasprotju z zaznavo dejstev). Tipična informacija, kakršno dobavljajo občutki, bi bila, kot smo že dejali, informacija o barvnih točkah, o robovih pri vidnem zaznavanju in o fonemih pri slušni obdelavi jezikovnih signalov. Vse to so informacije, ki sodijo na podsimbolno raven. Tako se zdi, da ne bi bilo primerno, ko bi predstavljali informacijo s strani občutkov kot tisto, ki se usmerja na predmete. Saj se zdi, da informacija o predmetih nastopa na simbolni ravni. Pa četudi ta informacija ne bi bila popolna informacija o predmetih, se zdi, da že dejstvo, kako je to informacija o predmetih, sodi na simbolno raven.

Kljub vsemu pa je mogoča dobrohotna interpretacija mnenja, da prinašajo občutki informacijo o predmetih, višje oziroma s pojmi podprto zaznavanje pa informacijo o dejstvih. Znani Marrov model gledanja daje vzdevek zaznavanje vsemu od registracij fizikalnih dražljajev pa do obdelave teh dražljajev v dvo in pol dimenzionalni skici, vključno na primer z informacijo o robovih. Meja med občutki in zaznavanjem bi bila tam, kjer se konča skica in kjer je pridana dodatna pojmovna informacija iz spomina oziroma iz višjega spoznavanja. To bi pomenilo, da je zaznavno vse tisto, kar je obdelano v modulu, ki nastopa še preden doda spomin višjo spoznavno informacijo. Tukaj pa bi bila možna še ena razlaga. Zdi se namreč, da bi bilo bolj razumljivo, če bi interpretirali tisto, čemur pravi Marr zaznavanje, torej vse od dna pa do dvo in pol dimenzionalne skice, kot informacijo s strani občutkov. Tako se zdi, da Marr napačno dojema kot zaznavanje vse zaznavanje, vse od tistega zaznavanja, ki nastopa na ravni občutkov, pa do zaznavanja, ki mu pravimo polno spoznavno zaznavanje. To njegovo mnenje je napačno. Če pristanemo na to, da obstaja bistvena razlika med ravnijo občutkov in med višjo ravnijo spoznavnega zaznavanja predelave informacije.

ad 2. Ne zdi se upravičeno, da bi občutke razlagali kot čisto registracijo (docela fizikalno opisljivega vzorca).

Še v večji meri kot je s tem zgoraj, se zdi neprimerno razlagati raven občutkov kot čisto registracijo in jo predstavljati kot docela fizikalno opisljiv vzorec nespoznavnih (neepistemičnih) točk, podobnih točkam na zaslonu vašega televizorja. Zavoljo ustrezn-

nejšega razumevanja moram poudariti, da v primeru, ko bi vaš televizor prikazoval sliko mačke, naš opis ne bi posredoval informacije o mački, pač pa o vsaki barvni točki, in samo o barvnih točkah, ki se pojavljajo na površini zaslona. Ne zdi pa se primerno, da bi govorili o občutkih kot o čisti registraciji. Na drugi strani se zdi primerno, če govorimo o občutkih kot o tistem, kar nam prinaša informacije o barvi, o robovih in o fonemih. Barvni odtenki, robovi in fonemi pa niso zgolj fizikalno opisljivi vtisi. Tako imamo na ravni občutkov že strukturirano informacijo, in ne le čisto registracijo.

Ravno na tej točki se pojavi moja

Glavna teza: Obstajajo mehanizmi občutkov.

Še zlasti v nasprotju s tezo, da moramo občutke razumeti kot čisto registracijo okolnih fizikalnih dražljajev, se zdi smiselno trditi, da obstajajo na ravni občutkov spoznavni mehanizmi, ki oblikujejo informacijo.

Tipična informacija, ki jo dobavljajo občutki, je informacija o fonemih in barvnih točkah. Če pa je tako, potem se zdi, da mora raven občutkov razpolagati z nekaterimi mehanizmi, ki so take vrste informacijo zmožni proizvesti. In takšna informacija zagotovo ni docela nespoznavna, neepistemična. Če že lahko trdimo, da je ta informacija nespoznavna, potem to lahko rečemo v smislu, da ne sodi na višjo spoznavno raven, kjer imamo opravka s pojmi in podobnim. Vsekakor pa je to spoznavna informacija - pač na drugi ravni, na ravni občutkov.

Mehanizmi na ravni občutkov so mehanizmi individuacije.

Torej se zdi upravičeno trditi, da obstajajo spoznavni mehanizmi na ravni občutkov. Kakšni so ti mehanizmi? Doslej smo glede njih dejali, da dobavljajo informacijo o fonemih, o robovih. Torej je njihova naloga, da se na nekaj osredotočijo. Zato jim lahko rečemo mehanizmi individuacije. Mehanizmi individuacije na ravni občutkov nam torej dobavljajo informacijo o fonemih, robovih in podobnem.

Individuacija poteka na ravni občutkov.

Ne glede na to, da individuacija tod poteka na ravni občutkov, je to še vedno individuacija. Trdil bom, da je ta vrsta individuacije na ravni občutkov podobna individuaciji na višji spoznavni ravni, kjer imamo opravka s pojmi in z ostalimi sorodnimi zadevami. Podobnost med načinoma individuacije pa je mogoče zaslediti na ravni mehanizmov, ki pri njej nastopajo.

Glede na vse povedano se lahko vprašamo, čemu sploh je potrebno uvajati občutke kot čisto registracijo, če toliko zadev govori proti takšnemu dojetju.

Odgovor se zdi takšenle:

En razlog, da vpeljemo občutke kot čisto registracijo, je v tem, da se izognemo krožnosti.

Zdi se namreč, da če predpostavimo mehanizme individuacije na ravni občutkov - da smo na ta način že predpostavili spoznavne mehanizme. Tedaj ne bi imeli več priročnega načina za opredelitev spoznanja, saj smo ga nekritično uvedli že na samem začetku.

Vendar pa je že iz naše doslejšnje kratke razprave jasno, da je tak strah neutemeljen. Strah pred krožnostjo izhaja od predpostavke, da so mehanizmi individuacije na ravni občutkov že spoznavni mehanizmi, in sicer da so to mehanizmi višjega spoznanja, čim so to spoznavni mehanizmi. Videli pa smo, da lahko nastopajo mehanizmi individuacije tudi na ravni občutkov, in sicer, da so to specifični mehanizmi individuacije prav za to raven. Od tod

Moja teza: Vendar pa se krožnosti lahko izognemo, in še nadalje trdimo, da obstajajo mehanizmi individuacije na ravni občutkov.

Trdim torej, da se prav lahko izognemo krožnosti in zagovarjamo stališče, da obstajajo mehanizmi na ravni občutkov. Obstajajo namreč mehanizmi individuacije na ravni občutkov, in poleg tega mehanizmi individuacije na ravni pojmov, na višji spoznavni ravni. Torej:

Mehanizmi občutkov so na drugi ravni kot docela spoznavni mehanizmi, kar zadošča, da se izognemo krožnosti.

Trik je v tem, da mehanizmi občutkov - kot se zdi, da ustreza resnici - nastopajo na drugi ravni, kot pa v polni meri spoznavni mehanizmi. Dejstvo je, da obstajajo mehanizmi individuacije na ravni občutkov. Vendar pa je tudi res, da ti mehanizmi ne nastopajo na isti ravni kot v polni meri spoznavni mehanizmi. Ne glede na to, da nekatere interpretacije zmotno podpirajo takšno stališče. Če pa nastopajo mehanizmi individuacije občutkov na drugi ravni kot mehanizmi individuacije pri pojmi in drugod pri višjem spoznanju, potem lahko že s tem dejstvom preprečimo krožnost. Poleg tega:

Mehanizme individuacije na ravni občutkov lahko opazujemo kot razvojne, evolucijske protomehanizme v polni meri razvitih vsebin duševnih zaznavnih stanj.

Obstaja najmanj en razlog, zakaj naj bi obstajal mehanizem individuacije na ravni občutkov, ki je podoben mehanizmu individuacije na v polni meri pojmovni ali zaznavni ravni. Mehanizme individuacije na ravni občutkov namreč lahko opazujemo kot protomehanizme višje spoznavne individuacije. Da so to protomehanizmi, pomeni, kako imamo opravka z razvojnimi zasnutki poznejših bolj razvitih stanj. In zdi se, da je res tako, da neka bitja, ki so nižje na razvojni lestvici, tako morda črvi, razpolagajo zgolj ali pretežno z reakcijami na ravni občutkov, dočim višji vretenčarji razpolagajo tako z individuacijo na ravni občutkov, kot tudi z višjo spoznavno informacijo⁷⁾.

Odkritje o mehki naravi pojmov.

Že kar precej sem govoril o mehanizmi individuacije tako na ravni občutkov, kot tudi na višji spoznavni ravni, koder na primer nastopajo pojmi. Zato bo že čas, da vsaj malce podrobneje opredelim te mehanizme.

Naj se najprej zaustavim pri pojmi. V preteklem obdobju so psihologi odkrili, da pojmov ne moremo ustrezno opredeliti definitorno, s pomočjo nujnih in zadostnih pogojev, ampak je narava pojmov mehka. Pojmi imajo na primer primerke, ki so bolj tipični od drugih. Tako je slavec bolj tipičen primer ptiča kot kokoš. Če je tako, pa definitorna določitev ne more več veljati. Robovi pojmov so mehki, pravijo psihologi. Kako bi sicer lahko skupno uvrstili vso raznoliko družino psov? Vemo, da sta si bernardinec in koker pinč španjel kaj malo podobna, in vendar ju uvrščamo skupaj in ju ostro ločimo od lisic.

Mehkost pa obstaja prav tako tudi pri individuaciji na ravni občutkov.

Kot vem, doslej še niso poudarili nekaterih podobnosti pri mehanizmi individuacije na ravni občutkov in na pojmovni ravni. Mehkost se mi zdi en primeren in pomemben kandidat.

Precej literature je že posvečene mehкости pri pojmi. Dosti manj pa je govora o mehкости na ravni občutkov. Da bi razložil, za kaj gre v tem primeru, bom na kratko

7. Takšno stališče je zastopal tudi France Veber. Kot zakonitost je navajal tudi, da lahko obstaja bitje z občutki, pa brez pojmov, obratno pa ni mogoče. Podobna razmerja veljajo po njem med spoznavno ravni ter med ravni čustev.

navedel razliko med idealno in običajno sliko pri individuaciji informacije na ravni občutkov.

Idealna slika registracije fizikalno opisljivega dražljaja pri občutkih nam kaže strogo postavljene robove. To pomeni, da se mora vsaka sprememba v fizikalni naravi dražljaja v okolju (kar bi še zlasti veljalo za tezo neposredne registracije občutkov) neposredno zrcaliti pri registraciji dražljaja. Vendar pa takšne idealne slike praktično gledano ne dobimo.

Običajna slika. Pri registraciji občutkov okolnih fizikalnih dražljajev imamo običajno opravka s krivuljo v obliki nekoliko nagnjene črke S.

Ena od razlag za takšno obliko registracije je, da upoštevamo Fechnerjev logaritemski odklon odziva na ravni občutkov na okolne dražljaje. Ta odklon sam zopet (že zgodovinsko gledano) dopušča različne razlage, ki so ontološko utemeljene: psihofizično, fiziološko, fizično in predmetnoteoretsko.

Še bolj enostavna razlaga tega pojava je takšnale: Fiziološko in razvojno ne bi bilo primerno, če bi docela verno zaznavali vse spremembe pri podatkih, ki jih dobimo iz okolja na ravni občutkov. Eden izmed razlogov je, da poteka naša zaznava v času in moramo nekaj informacije zadržati, na ta način pa ni več mogoča docela popolna in ostra registracija vsch sprememb na področju občutkov. Prav tako mora organizem kot smo dejali, individualirati informacijo tudi na ravni občutkov, to pa pomeni, da bodo na primer nekateri deli vizualne scene tudi glede občutkov bolj zabrisani kot pa kakšni drugi deli. Takšna in podobna razmišljanja nas kmalu prepričajo, da se razvojno gledano spleča imeti mehkost pri individuaciji na ravni občutkov.